
لباس در ایران باستان

[۲]

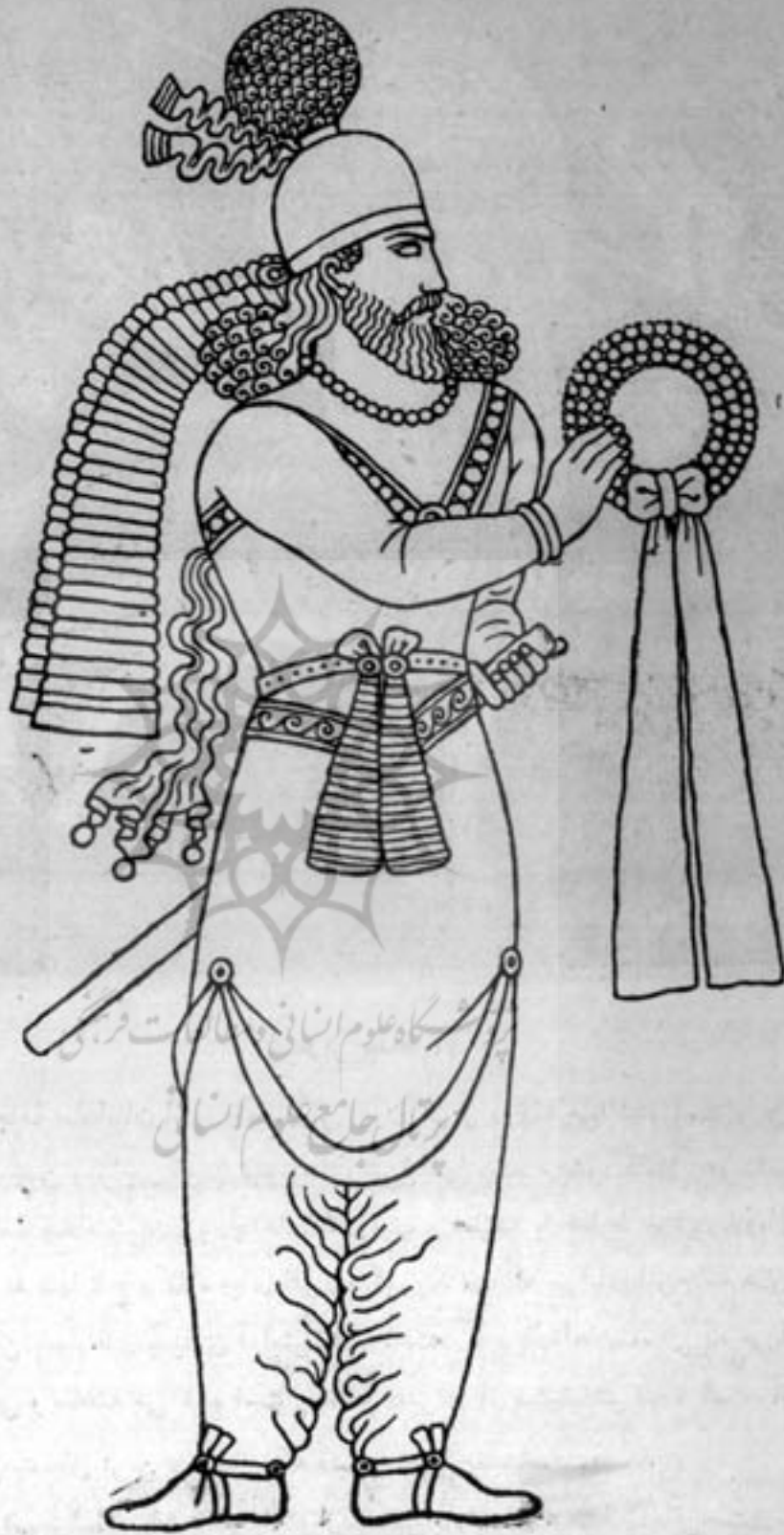
جامه ایرانیان در دوره ساسانیان

اکنون به شرح سومین نوع جامه‌هایی که در زمان ساسانیان (۶۴۲ - ۲۱۱

بعد از میلاد) رسم بوده است می پردازیم .

تصویر ۱۹ و ۳۰ و ۳۱ (از چپ به راست)

تصویر ۲۳

تأثیر یونانیان تقریباً با آغاز کار ساسانیان از میان می‌رود و بار دیگر نیمتنه و شلارو تنگ و چسبان همخامنه‌شبان رواج می‌یابد. ولی تفاوتی بارز میان جامه این دودوره به چشم

پوشگاه علوم انصوری طبعه ۴۴ فرنگی

می خورد . جامه ساسانیان از پارچه نازکی چون حریر دوخته می شده است و این مطلب از خطوط پرچین و مواجی که در تصویرهای این لباسها دیده می شود کاملاً هویدا است . در حالی که جامه هخامنشیان از پارچه های کلفت بوده و همیشه با خطوط صاف و ساده ای ترسیم شده است . نه تنها تاج و کلاه و پای افزار و کمر بند ، بلکه سرپای این جامه های خوش افت و پرچین بانوارهای بسیاری آرایش یافته است . تاج پادشاهان ساسانی که هر يك خاص شاهی طراحی و ساخته می شده است و نشانه تمیز او از پیشینیانش بوده است از خیال انگیز ترین و مجلل ترین تاج هایی که دنیا به خود دیده است .

در تصویر شماره ۱۹ نرسی را که از نخستین پادشاهان سلسله ساسانی است در سال های ۳۰۲ تا ۲۹۳ پس از میلاد سلطنت می کرده است ، می بینیم . جامه این پادشاه طرح اصیل ایرانی دارد و فقط در شل آن نفوذ لباسهای یونانی به چشم می خورد . از بالای تاج او

پوشاک‌های شاهان ساسانی و مطالعات فریبگی
تصویر ۳۳

که مانند « تبار » کلاه خاص شاهان آل هخامنشی است و زلفان پریشت و مجمدش بیرون آمده و با پارچه کارس پوشیده شده است. از لبه نواج نواری به پشت رفته و گره خورده است و انتهای عریض و پرچین و شکن آن در حال اهتزاز است. البته در نشان دادن جمعد زلف زیاده روی شده، این زیاده روی در چین و شکن های نواری که به جای بند کفش به کار می رفته است نیز به چشم می خورد.

ظاهراً چنین پیداست که جامه از پارچه نازکی دوخته شده است و چنانکه یاد آور شدیم با جنس پارچه های ضخیم و آهار دار دوران هخامنشی تفاوت بسیار دارد. لباس پسر خردسال (تصویر شماره ۲۰) همان طور که دیده می شود کاملاً مانند جامه شاهنشاه است ولی آرایش کیسویش چون آرایش کیسوی « آناهیتا » است. در این تصویر آناهیتا در حال اعطای « حلقه برک درخت غار » که آن هم با نوار بلند پرچینی

تصویر ۲۵

آراسته شده است به نرسی، دیده می‌شود. کیسوان پریشت آناهیتا از بالای تاج بیرون آمده و با چین و شکن بسیار بر روی تاج انباشته شده و از اطراف تاج حلقه های کیسویش به شانه فرو ریخته است.

این نمونه، آرایش کیسوی یونانیان باستان را که نمونه‌هایی از آن در طرح‌ها و نقشه‌های کوزه‌های قرن ششم یا پنجم پیش از میلاد دیده می‌شود، به یاد می‌آورد. نکته تازه‌ای درباره لباس آناهیتا نمی‌توان گفت، به جز اینکه طرح اصلی جامه یونانی است ولی با تغییراتی که در آن داده و نوارهایی که به آن افزوده اند جامه حالت ایرانی به خود گرفته است. طرح این لباسها و همچنین جامه های دیگری که از دوره پادشاهان ساسانی به طور نمونه ذکر می‌شود از سنگتراشی‌هایی که هنوز هم در قسمت های مختلف، پا برجاست، برداشته شده است.

در تصویر ۲۲ اردشیر دوم را که در سالهای ۳۸۳ - ۳۷۹ بعد از میلاد سلطنت می‌کرده است می‌بینیم. اردشیر حلقه شاهی را بر دست دارد.

از بالای تاج مخصوص اردشیر دسته‌ای کیسوی مجعد که با نوارهای بسیاری محکم بسته شده بیرون آمده است. این کلاه ممکن است به جای نمد از فلز گران قیمتی درست شده باشد ولی بهر حال شکل خاص کلاهان ایرانی را حفظ کرده است. در پشت لبه کلاه دسته‌ای نوار بلند بسته شده که دنباله آن در حال اهتزاز است. زلف شاهنشاه بلند است و در نهایت دقت و استادی آرایش یافته است. حمایل جواهر نشان او از روی شانه‌ها گذشته و از زیر بغل رد شده و در بین دو کتف گره خورده و باز دنباله آن به نوار گریزناپذیر مد روز، ختم شده است. کمر بند در جلو گره خورده است و فقط در طرح پر شکن بند شمشیر تأثیر شیوه یونانی دیده می‌شود. قبای چسبان از دو طرف بالا کشیده شده است و به این ترتیب جامه، مناسب سوار کاری شده است. از نقشه شلوار کاملاً پیداست که از پارچه‌ای نازک تهیه شده است.

در تصویر ۲۳ بهرام گور پادشاه مشهور سلسله ساسانی را که در سالهای ۴۳۸ -

۴۲۰ بعد از میلاد سلطنت می‌کرده است در لباس شکار می‌بینیم. طرح این جامه از بشقابی نقره‌ای که از کارهای بعد از دوره ساسانی است نمونه برداری شده است. این بشقاب اکنون در موزه ارمیتاژ لنینگراد موجود است. بلوز کوتاه بهرام گور چون حمایل اردشیر دوم (تصویر ۲۲) در زیر بازو ختم می‌شود.

کمر بند جواهر نشان شاهنشاه در پشت سر بایک تکه پارچه حریر پرچین بسته شده

تصویر ۲۶

است . جامهٔ بهرام گور طرح اصیل ایرانی دارد و با مقایسه با پادشاهان پیشین این سلسله چون نرسی، آرابش مو و کلاه او بسیار ساده است .

در تصویر ۲۴ خسرو دوم را که جامهٔ شکار بر تن دارد و در سالهای ۶۲۸-۵۹۰ میلادی پارس است نمونه برداری شده است . چنانکه می بینیم شاهنشاه خسرو دوم یک کلاه ایرانی بر روی نیم تاج جواهر نشانی که روی پیشانی بالای ابروان گذاشته قرار داده است . این کلاه و بال عقاب و هلال ماه و شکل کره ای که همه جواهر نشان است . تاجی باشکوه و جالب را تشکیل داده است .

شاهنشاه گذشته از حمایل و کمر بند جواهر نشان بند خاص شمشیر و تر کش نیز بسته است . بر روی این تر کش نقش های یونانی دیده می شود . جنس پیراهن تصویر ۲۴ با مقایسه با جنس جامه های تصویر ۱۹ و ۲۳ از پارچهٔ نسبتاً کلفت تری است در زینت های آن نیز تا حدی تأثیر شیوهٔ یونانی دیده می شود .

در تصویر ۲۵ الف ربه النوع آناهیتا را در حالی که اختیارات شاهی رابه خسرو

دوم تفویض من کند می بینیم جامه ربه النوع آناهیتا با لباس تصویر ۲۱ تفاوت اصولی ندارد ولی تاج جواهر نشان او ساده تر و کوچکتر است . و به جای جعد کیسو شکل انار که علامت خاص این الهه است بر روی تاج دیده می شود . از تعداد نوارها بسیار کاسته شده است و شغل برش چرخمی دارد .

تصویر ۲۵ ب یکی از نقش های شغل را که بزرگ شده است نشان می دهد و در تصویر ۲۵ ج ریزه کاری های یکی از قوس های تاج آناهیتارا می بینیم . این تصویر از سنگ تراشی هائی که موضوع آن اعطای مقام شاهنشاهی به خسرو دوم (تصویر ۲۴) است برداشته شده است .

تصویر ۲۴ از يك بشقاب نقره که در موزه ارمنستان لنینگراد نگاهداری می شود نمونه برداری شده است . کمان تیرانداز شبیه کمان خسرو دوم است و پیراهن او از پارچه چین دار دزست شده است در چکمه بلند ونوک بر کشته تیرانداز ، آنا رخارجی دیده می شود . در تصویرهای ۲۹ - ۲۷ نمونه هائی از لباس زنان را در اواخر دوران ساسانی و یا بعد از آن دوره می بینیم . این تصویرها از بشقاب نقره ای که در کتابخانه ملی فرانسه موجود است برداشته شده است .

درباره لباس آنها توضیح چندانی نمی توان داد چنانکه پیداست هر کدام دو پیراهن رویهم پوشیده اند . در تصویر ۲۷ چادری را که بسیار معمول بود ماست می بینیم . زلی که در تصویر ۲۹ دیده می شود سربندی که به روبانهای پهن منتهی می شود بر سر بسته است .
تصویر ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ (از چپ به راست)

طرح زلی که در تصویر ۲۸ می بینیم از بشقاب نفرمای کار زمان ساسانی که در موزه ملی روس موجود است نمونه برداری شده است. کیسوی بلند این زن و نواج سرش که از برگ درخت غار درست شده جالب توجه است ولی لباسش تفاوتی با جامه دو زن دیگر ندارد.

بطور کلی می توان گفت که جامه زنان در دوره ساسانی فرق چندانی با لباس پیشینیان آنها و آشوریان نکرده و فقط شیوه خاص هنر این دوره ظاهر جامه ها را به صورت دیگری آراسته است.

زینت و زیور لباس در زمان ساسانی

باید به یاد داشت که زینت و زیور جامه های دوران سلوکی و اشکانی کاملاً یونانی بود. این مطلب در مورد تصویر شماره ۳۰ که از نمونه های بر جسته کاری دوران ساسانی است نیز صادق است و چنانکه می بینیم تمام جزئیات این طرح اصل یونانی دارد. ولی هنگامی که پارچه های دوران ساسان را مورد توجه قرار می دهیم به نکته تازه و مشخصی بر می خوریم. تصویر ۳۱ که نمونه ای از طرح پارچه حریر در دوران ساسانی است و نمونه هائی از آن در موزه «ویکتوریا و آلبرت» لندن و موزه هنرهای آرایشی پاریس موجود است بطور اریب و از دورنگ سبز بافته شده است. حلقه هائی که به یکدیگر وصل شده اند و همچنین تصویر جانوری که علامت خانوادگی است از طرح های خاص ایرانیان است. در تزئین شاخ و برگ هائی که میان حلقه ها قرار دارند اثر ناچیزی از یونان مشاهده می شود. این طرح پارچه در اروپا شهرت بسیاری یافت و نه تنها مقدار بسیاری از آن پارچه ها

تصویر ۴۱

به اروپا صادر شد بلکه در قرنهای بعد در قسطنطنیه بافتن پارچه‌هایی با این طرح رواج یافت. يك طرح معروف دیگر این دوره « طرح فیلی » است که نمونه آن در مقبره شارل مابن به دست آمده است. چنین معروف است که این پارچه در قرن دهم هنگامی

که قبر این سلطان را باز کرده‌اند در آنجا گذاشته شده‌است. در موزه «وکتوریا و آلبرت» لندن نمونه‌ی ریکی خوبی از طرح فیلی، موجود است.

در سال ۶۴۲ بعد از میلاد سلسله‌ی ساسانی به دست اعراب منقرض شد ولی هنر ساسانی از میان نرفت. حتی می‌توان گفت که سرسلسله‌ی عباسیان از لباس ملت مغلوب تقلید می‌کرده است. به این ترتیب جامه‌های افسانه‌ای و خیال انگیز ساسانی‌ها در هنر اسلامی نفوذ بسیار کرد.

پادشاهان و قهرمانان افسانه‌ای ایران چون جمشید و رستم فراموش نشدند و در داستان هزار و یکشب تأثیر لباس پادشاهانی چون بهرام گور و خسرو دوم کاملاً مشهود است. در خانه باید متذکر شد که جامه‌ی ساسانیان با مقایسه با پوشش‌های مصر و بین‌النهرین بسیار مجلل بوده است. شاید دامن‌های پرچین و پرنوار و خیال‌انگیز را بتوان به شیوه‌ی نقاشان نسبت داد ولی بهر حال نمی‌توان منکر تاج‌ها و کلاه‌های افسانه‌ای و مجلل پادشاهان ساسانی شد.

تاج سلاطین مصر با وجودی که بدون گفتگو جالب توجه‌اند با مقایسه‌ی تاج‌های کونا کون شاهان ساسانی ساده و محدود به نظر می‌رسند در حالی که تاج سلاطین آشوری و پادشاهان سلسله‌های قبل از دوران ساسانی ثابت‌اند. تقریباً می‌توان گفت که تا اواخر قرون وسطی و رنسانس در اروپا جامه‌ی مردان هرگز آرایشی چنین، نداشته است.

ترجمه‌ی ثمینة پیر نظر

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی